
УДК: 930.2:159.95(058.244)321.74

DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Prysiashniuk>

Yuriy Prysiashniuk

PhD hab. (History), Professor of the Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>

e-mail: yu-prysyazhnyuk@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Prysiashniuk, Yu. (2025). Phenomenology of the Ukrainian peasantry in the conditions of soviet modernization: the problem feminism in mentality. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 34, 91–97. (In Ukraine). doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Prysiashniuk>

PHENOMENOLOGY OF THE UKRAINIAN PEASANTRY IN THE CONDITIONS OF SOVIET MODERNIZATION: THE PROBLEM FEMINISM IN MENTALITY

Abstract. This article aims to deepen scholarly understanding of the causes, nature, and consequences of Soviet (Stalinist) modernization of Ukrainian rural society through the lens of the phenomenological approach.

The scientific novelty of this study lies in considering key characteristics of the peasant mentality when analyzing the complex processes of Soviet (Stalinist) rural modernization. Among these characteristics, the author highlights feminine principle in mentality, which, within the historical processes shaping people's thinking and behavior, manifests as the phenomenon of executive circles. Ultimately, in the 1920s–1930s, Ukrainian peasants rapidly became Soviet citizens (collective farm members). However, their «dual identity» signified the preservation of feminism circles that were not dismantled by bolshevik rule. Under favorable conditions, these circles not only allowed for the retention of Ukrainian identity but also contributed to its assertion.

The methodological framework of this study is based on an interdisciplinary approach, which enables a more productive application of the theoretical foundations of cultural-historical synthesis to analyze the mental aspects of Ukrainian peasants' social behavior under Soviet modernization.

Conclusions. The nomenklatura, which gained real power in Ukraine with the establishment of the Bolshevik regime and acted as the initiator, organizer, and executor of peasant modernization, remained alien to the peasantry. In the 1920s–1930s, it actively dismantled the foundations of traditional rural society. This process was so radical and simultaneously so veiled that it was often difficult to distinguish declared progressive (modernist) changes from the methods of «high modernism», characterized by its drive to reshape reality according to ideological abstraction, as well as its extremism and brutality. This complex process was also influenced by the internal (latent) world of the peasantry, which remained largely unnoticed by contemporaries. One of its systemic features was femininity (circles of femininity), which, alongside other mental phenomena, determined the trajectory of the existence and survival of Ukrainians as a distinct rural social group under extreme conditions. When combined with other systemic characteristics, it «normalized» relations with the Bolsheviks and their policies. However, historically, this compromise could not last indefinitely.

Keywords: traditional society, peasantry, collectivization, femininity (circles of femininity), phenomenology, Ukrainian SSR, Bolshevism.

Юрій Присяжнюк

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>

e-mail: yu-prysyazhnyuk@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Присяжнюк Ю. Феноменологія українського селянства в умовах советської модернізації: проблема ексекутивних кіл. *Український селянин*. 2025. Вип. 34. С. 91–97. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2024-33-Prisyazhnyuk>

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В УМОВАХ СОВЕТСЬКОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМА ЕКЗЕКУТИВНИХ КІЛ

Анотація. Метою статті є поглибити наукові знання про причини, характер «протікання» та наслідки советської (сталінської) модернізації українського села, використавши для цього чинник феноменології.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у врахуванні ключових характеристик селянської ментальності при аналізі складних процесів модернізації советського (періоду сталінізми) села. Серед цих характеристик автор виділяє жіноче начало в ментальності, яке в історичних процесах формування мислення та поведінки людей постає як феномен виконавчих кіл. Зрештою, у 1920–1930-х рр. українські селяни швидко ставали советськими людьми (колгоспниками), при цьому їхня «подвійна ідентичність» означала збереження ексекутивних (феміністичних) кіл, які не були зруйновані більшовицькою владою. За сприятливих умов ці кола не лише дозволяли зберегти українську ідентичність, а й сприяли її утвердженню.

Методологічною основою розвідки є міждисциплінарний підхід, що в цьому випадку передбачає більш продуктивне використання теоретичних засад культурно-історичного синтезу для з'ясування ментальних аспектів соціальних дій українських селян в умовах советської модернізації.

Висновки. Партийна номенклатура, яка з утвердженням в Україні більшовицького режиму отримала реальну владу й виступила ініціатором, організатором та виконавцем історично назрілих процесів модернізації селянства, була для нього чужою. У 1920-х–1930-х рр. саме вона інтенсивно руйнувала основи усталеного традиційного суспільства. Робила це настільки радикально й водночас завуальовано, що нерідко складно було відрізнити декларовані зміни прогресивного (модерного) спрямування від методів «високого модернізму», з його потребою підганяти реальність під ідеологічну абстракцію, також з екстремізмом, жорстокістю. На цьому складному процесі позначався вплив притаманного селянству, хоча й малопомітного сучасниками внутрішнього (латентного) світу. До його системних ознак належала ексекутивність (ексекутивні кола), що разом із іншими ментальними феноменами визначали траєкторію існування та виживання українців як самобутнього сільського соціуму в екстремальних умовах. Синтезовано з іншими системними ознаками вона «унормовувала» відносини з більшовиками, їхньою політикою, хоча історично цей своєрідний компроміс не міг тривати довго.

Ключові слова: традиційне суспільство, селянство, колективізація, ексекутивність (ексекутивні кола), феноменологія, УСРР/УРСР, більшовизм.

Постановка проблеми

Проблема феноменології українського селянства в умовах советської модернізації постає, з одного боку, як результат розвитку міждисциплінарного підходу до тлумачення складних історичних процесів, яким, зокрема, було советське «будівництво соціалізму», з іншого — комплексне пізнавальне завдання з метою творення якісно досконаліших синтезів. Її вирішення потребує уваги до поняттєвого апарату, його трактування. На наш погляд, важливо прояснити щонайменше три термінологічних конструкти: «українське селянство», «советська (вужче — сталінська) модернізація» та «ексекутивні кола», що відбиває відповідний ментальний аспект дослідження. І, якщо перші два вже отримали відому інтерпретацію в історіографії й потребують хіба що певної корекції, то третій ще не привертав увагу істориків.

Отож, щодо українського селянства, то його розуміємо як традиційний сільський соціум станом на початок глибоких («революційних») перетворень в УСРР у 1920-х–1930-х рр. Означенням «українське» окреслюємо радше саму загальну «тенденцію модерної трансформації», що тривала досить активно, але була далекою до свого завершення¹. «Сталінська модернізація» — це більшою мірою процес формування тоталітаризму, тобто на той час ще

¹ Вілсон Е. Українці : несподівана нація / пер. з англ. Київ : К.І.С., 2004. С. 219–237.

невідомого, неочікуваного та небажаного сільським загалом політичного режиму. Такою ж «загадковою» виявилася для тутешнього селянства і його політика. Виокремлення з культивованого ним ідеологічного тріо — індустріалізація, колективізація, культурна революція — власне створення радгоспів і колгоспів є певною мірою штучним, позаяк їх єднає глибока внутрішня подібність. Саме латентна складова, адже тут важливими були глибокі логічні зв'язки, наприклад колективізація, що нею більшовики «легко» підмінили кооперацію, виявилася тісно пов'язаною зі створенням «передової промисловості» та, безперечно, «підвищенням... освіченості населення, поширенням комуністичної ідеології»². На ментальному рівні вони означали взаємозалежне спричинення ідеологічних уявлень, політичних рішень, що сукупно зумовлювало формування тоталітарного режиму. Тому узвичаєний в історіографії термін «українське селянство» у нашій розвідці означає щось на кшталт українського сільського соціуму, а його несвідоме й прояви його у свідомому багато в чому визначатимуть зміст та характер пропонованих нижче розмислів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Історіографія проблеми загалом представлена фрагментарними сюжетами у виявлених нами публікаціях. Серед іншого, натрапляємо на бажання американських дослідників заглиблюватися «далі в сліди голоду, який... продовжував відбиватися в житті тих, хто вижив, після гаданого завершення події»³. З іншого боку, в українській науковій літературі нерідко натрапляємо на домінування «гострих, крикливих, дошкульних, викривальних» поглядів режиму на сільську людність: попервах проти куркулів, а далі — «керівників середньої ланки колгоспного виробництва»⁴.

Мета статті

Мета дослідження — поглибити наукові знання про причини, характер «протікання» та наслідки советської (сталінської) модернізації українського села.

Виклад основного матеріалу

Оскільки в епіцентрі пізнавального інтересу перебуває феноменологія української сільської спільноти кінця 1920-х–1930-х рр., тобто історичного періоду, коли традиційні основи ще не були зруйновані модернізаційним впливом, доречно вказати на «підвищену залежність» внутрішнього світу селянства від природного середовища. Неперевершені твори мистецтва (стрічка О. Довженка «Земля», картина К. Гвоздика «Селяни на полі» та ін.), що побачили світ у ті роки, переконливо це засвідчують. Що ж до самої природи та клімату, то, як відомо, цими дарами українці могли похизуватися перед абсолютною більшістю народів світу.

Ще одна попередня заувага. Відомо, що значною мірою життєвий шлях людини визначає її персональний характер. Коли ж ми ведемо мову за долю соціуму, то тут дещо навпаки — сама характерологія, через взаємодію з природно-географічним, соціальним, психологічним та ін. факторами, є своєрідним продуктом такої залежності. Тобто, природа виступає об'єктивним чинником історії, що спонукає до поглибленого дослідження конкретних спільнот.

Принагідно нагадаємо, що традиційне суспільство, як історичний тип людської спільноти, було ґрунтоване на традиціях і звичаях, спрямованих на нескінченне відтворення існуючого ладу та, відповідно, антипатію до змін. В умовах же активізації процесів модернізації деякі (переважно східні) традиційні суспільства трансформувалися в традиціоналістські, тобто синхронно людність опановувала писемність та сучасні новітні технології. У цьому сенсі в першій половині ХХ ст. український селянський соціум лишався, знову ж таки, традиційним, тобто сам він модифікувався досить повільно, за принципом витіснення старого новим, ніби чекав модернізаційних імпульсів зверху (словами М. Вебера, не він сам, а хтось мав забезпечити йому «розрив з економічним традиціоналізмом»)⁵. Із тих рис, що ними дослідники характеризують цей соціум, варто виокремити такі: 1) спрямованість на гармонійне

2 Радянська модернізація. URL : <https://vseosvita.ua/library/embed/00095x-e805.docx.html> (дата звернення : 12.03.2025).

3 Vsetecka J. Toward a Social History of the Holodomor and its Aftermath: Famine Survivor Testimonies in the Archive of the US Commission on the Ukraine Famine. *Ukraina Moderna*. 2021. Vol. 30–31. p. 77–78.

4 Тимошик М. Село : У 2-х т. Т. 2 : Трудний шлях відмосковлення. Київ : Ярославів Вал, 2017. С. 206.

5 Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. О. Погорілий. Київ : Основи, 1994. С. 39.

співіснування суспільства з природою; 2) опора на традиції та звичаї, прагнення максимально зберегти існуючий лад, звідси — негативне ставлення до будь-яких змін; 3) село (громада) є основним типом територіальної організації поселення; 4) сільське господарство (передусім землеробство) — домінуючий вид діяльності; 5) традиції — основний засіб суспільного відтворення (людина має виконувати визначені громадою ролі); 6) громадська аполітичність, влада ж базується на особистій залежності — не багатство дає владу, а влада забезпечує збагачення; 7) домінування усного, безпосереднього спілкування людей; 8) відсутність соціокультурного розшарування між людьми; 9) спадкоємність економічного розвитку та безконфліктність у стосунках між поколіннями; 10) потужний вплив дідусів і бабусь на виховання онуків⁶. Тож, українські селяни становили досить типовий як для (східно)європейського регіону різновид традиційного суспільства. Водночас, вони позначалися досить помітними особливостями, і одними з таких можна вважати неготовність проживати під одним дахом кількох (трьох-чотирьох) поколінь.

По-перше, придатний для землеробства чорнозем із прадавніх часів був на теренах України в достатній кількості. Послугуючись броделівським визначенням «час довгого тривання», можемо припустити, що зі встановленням більшовицького диктаторського режиму в тутешніх сільських людей зберігався імператив відсутності «конкурентної боротьби за розподіл земельних ресурсів і формування замкнених соціальних груп...»⁷. Цією думкою ми дещо підважуємо усталений в історіографії погляд, що малоземелля чи не завжди було найболючішою проблемою «експлуатованого селянства». Це тим більше варто робити, оскільки пропонуваній підхід претендує на те, аби спростувати набагато ширше твердження про нібито «споконвічну» залежність селян від браку земельних угідь, насамперед основного виробничого призначення. Проте не потрібно плутати такі речі, як, з одного боку, ментальний вимір, а з іншого — більш звичний для істориків соціальний ракурс. Відсутність достатньої кількості ґрунтів у користуванні (володінні) ще не означало для селянина зменшення його «архетипної залежності» від цього чинника. Ба більше, його імперативність переконливо засвідчувала збереження «замкнених соціальних груп», які проживали «від землі», пріоритет сільськогосподарській діяльності віддавали навіть в умовах сформованого індустріального суспільства⁸. Тож, раніше незнаний за своєю радикальністю більшовицький експеримент не зміг із ним упоратися. Потрапивши під його вплив, селянський соціум чинив природній спротив. І хоча «ленінсько-сталінські» перетворення на селі спричинили історичну за своїми наслідками трансформацію селян у колгоспників (з відповідною зміною ідентичності сільських людей), важко було б спрогнозувати їхні шанси, якби не жорстокі розправи та небачений за масштабами й жахливими результатами Голодомор-геноцид.

По-друге, на глибинному (архетипному) рівні сприйняття й продукування дійсності українські селяни «не сприймали будь-яких авторитарних та деспотичних форм правління»⁹. Ця обставина ще раз підтверджує думку, що сталінщина була обов'язковою запорукою «переходу» традиційного укладу до колгоспного життя («соціалістичного будівництва на селі») як такого. Власне вона мала ігнорувати, якимось оминати чи брутально долати те, що свого часу «створила» у ментальності місцевої людності природа — здоровий індивідуалізм, автентичну емоційність, генетичну спонтанність, уроджену волелюбність. У результаті такого безкомпромісного протистояння кожна зі сторін отримала свою «звитягу»: більшовизм виборов політичну перемогу (беззастережну в тактичному значенні, але сумнівну щодо стратегічних перспектив), селянство — понесло величезні фізичні та морально-психологічні втрати, проте вижило, насамперед завдяки внутрішній стійкості та специфічно-повторювальній манері поведінки, що її можна характеризувати ексекутивними колами.

6 Традиційне суспільство та етапи його розвитку. URL: <https://studfile.net/preview/16481072/page:33/> (дата звернення : 29.03.2025).

7 Донченко О. А., Романенко Ю. В. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). Київ : Либідь, 2001. С. 208.

8 Там само.

9 Там само.

«На груповому рівні взаємодії ми, — слідом за В. Білодідом, — схиляємося до ідеї «добровільного об'єднання в самоорганізовані та самокеровані структури: братства, артілі, гуртки, кооперативи, товариства, корпорації, добровольчі військові формування» тощо — громади, які ґрунтувалися на глибокій повазі до людини, її свободи та індивідуальності»¹⁰. При зрозуміло, збереженні «національно-видових ідентифікаторів»¹¹.

Нагадаємо, що під ексекутивністю гуманітарії розуміють розвинену феноменологію жіночого начала в психокультурі соціуму (етносу), що відповідно «налаштовує інтелектуальні, емоційні, вольові, характерологічні особливості» людей¹². Для служителів Кліо особливу увагу тут заслуговує та обставина, що це явище стосується всієї історичної спільноти, включно з чоловічою частиною населення. В українців ця феноменологія особлива ще й тому, що вона постала типовою системною рисою «прямих спадкоємців» візантійської (східно-деспотичної) культурної спадщини, що в епоху модерності продовжувала відрізняти українське селянство від німецького бауерства, американського фермерства. Власне поняття «ексекутивні кола» автор розуміє як політично нейтральну характеристику, з відповідним сприйняттям та тлумаченням, що посилювало опір до будь-яких руйнівних впливів.

По-перше, українські селяни, яких більшовики «модернізували» в колгоспників, не сприймали самих політичних пертурбацій, позаяк їхній світогляд ґрунтувався на особливому «традиціоналізмі та консерватизмі чуттєвості»¹³. Вони, як самобутні носії візантинізму, не були готовими до соціальної інженерії на російсько-комуністичний манер, надто щодо продукування відомої радикальності та непередбачуваності рішень вождів. Власне набагато легше селяни сприйняли б інновації, якби їх було запропоновано на основі очевидних для них речей, проте цього, як відомо, не трапилося.

По-друге, українські селяни належали до інтенціональних соціумів. Це означало, що вони, як носії ексекутивної психокультури, були сфокусовані на «побутових дріб'язках», водночас, ніби чекали того моменту, коли трапиться якесь диво й украй неприйнятна ситуація враз зміниться на протилежну. Від кого могли вони того чекати? Першим таким «чародієм» у їхніх уявленнях був сам комуністичний режим. Кажучи інакше, Й. Сталін виступав і як творець зла, і з ним же були пов'язані найбільші сподівання на поліпшення життя¹⁴. У той час сільські люди наважувалися співати таких пісеньок:

Ой Сталіну, Сталіночку,
Дай хоч краму на сорочку.
Хоч не краму, то хоч мила,
Бо вже воші мають крила¹⁵.

Ексекутивні кола, як режим циклічності й повторюваності в селянському середовищі, виявляли себе «через цілевиконання ..., обслуговувальну активність»¹⁶. Поточні інтереси та потреби сільських мешканців були міцно центровані на сімейних інтересах, домінуванні родинного. Воно своєю чергою позначалося деталізацією, сентиментальними, естетичними характеристиками.

Потрапивши в екстремальні обставини соціальної інженерії, український селянин, який і соціально, і ментально лишився «на землі», мав задля виживання залучити всі внутрішні резерви. Попри те, що тепер не було порятунку ні від небачених раніше соціальних експериментів, ні від репресій, голодної смерті, він міг розраховувати виключно на себе. У ментальному контексті лишившись собою, і надалі ігнорував наднормативність та нестандартність,

10 Історіографія української етноментальності : В. Б. Антонович : історіософські нариси / В. Д. Білодід ; за ред. Н. П. Поліщук. Київ : Вища шк., 2011. С. 187.

11 Там само. С. 187.

12 Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). Київ : Либідь, 2001. С. 227.

13 Там само.

14 Graziosi A. The Soviet 1931–1933 Famines and the Ukrainian Holodomor : Is a New Interpretation Possible, and What Would Its Consequences Be? *Harvard Ukrainian Studies*. Vol. 27. № 1/4 (2004–2005). p. 108.

15 Страдники на своїй землі. Спогади Ліди Присяжнюк різних років. Черкаси : Вертикаль, 2013. С. 106.

16 Донченко О. А., Романенко Ю. В. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). Київ : Либідь, 2001. С. 228.

дотримувався прадідівського традиційного мислення, усталених манер поведінки. Як не цинічно це не звучало б, але така поведінка апіорі не передбачала будь-яких ризиків, новацій, творчості. Жодних задумів і рішень, які б суперечили відтворенню життєвих та річних (насамперед господарських) циклів. Поряд, зрозуміло, з пристосуванням до імпульсивних, непередбачуваних рішень влади.

Як зазначалося вище, особливістю українського сільського соціуму було те, що він презентував чи не «найбільш екзекутивну» модель подібної психокультури серед європейських спільнот. У цьому сенсі вона помітно відрізнялася від, скажімо, британської чи італійської, бо містила яскраво виражений східний елемент ментальності. Незалежно від справді радикальних пертурбацій, що, здавалося б, безпосередньо й безжально торкнулися основ буття селян — способу життя, власності, релігійних переконань та церковно-народних традицій, — їхнє подальше життя, як і раніше, визначали «циклічний характер, старий зміст архетипового підсвідомого»¹⁷. Можна стверджувати, що в умовах атеїзації села, колективізації, розкуркулення, Голодомору, політичних репресій селянство психологічно набагато більшою мірою дистанціювалося від режиму, чому, зокрема, сприяло розвинене емоційно-етичне начало. Кажучи інакше, українців, на відміну від росіян, дистанціювало саме несприйняття стрімких змін, не кажучи вже про їхній характер. Тому можна відносно легко уявити сільську людину 1930-х рр., котра у форс-мажорних обставинах «диктатури пролетаріату» стала її уповноваженим, брала участь у відбиранні хліба в односельців, однак важко навіть припустити, що вона ж могла бути ініціатором такої політики¹⁸.

Така поведінка мала й свої переваги, щоправда, чи не найжорстокіший на Європейському континенті політичний режим не передбачав компромісів. Кремлівських можновладців драгувала вже сама самотність українського села, що її він сприймав не інакше як «історичну відсталість», котра, до того ж, тайла в собі ще одну небезпеку — «потенціал націоналізму». Політично заангажований диктатор Й. Сталін мав стійке переконання, що «національне питання по суті справи селянське»¹⁹. Воно мотивувало його агресивні дії, фактично справжню війну проти мирного населення. І хоча перебіг історичних подій протягом ХХ ст. не підтвердив цієї ідеї, у 1930-х рр. українському селянству від помилкових суджень «вождя народів» було не легше. Тож, «переваги» були в тому, що імітативна, репродуктивно-відтворювальна («жіноча») психокультура рятувала, допомагала вижити, щоправда, у роки Голодомору-геноциду лише тоді, коли стреси від революційного експерименту, бодай і ледь помітно, але відходили на другий план. Для порівняння: як у 1861 р. Олександр II не наважився звільнити панщинників із кріпосної залежності без землі, так Й. Сталін у 1932/1933 рр. — виморити всіх селян. А в умовах, коли тенденція перманентного відтворення потребувала опіки й турботи, адаптація до нових ((пост)голодоморних) умов виявилася «більш звичною», аніж це зазвичай трапляється в урбанізованому середовищі. Виходило, що екзекутивна тоталітарність (як цілісне, усеохоплююче, проте не диференційоване ставлення до світу й себе) поставала своєрідним пом'якшувальним амортизатором наслідків тоталітаризму політичного.

Висновки

З утвердженням в Україні більшовицького режиму, партійна номенклатура, що його презентувала, виявилася чужою для українського села. Проте саме їй випало бути ініціатором, організатором та виконавцем історично назрілих процесів модернізації. У 1920-х–1930-х рр. вона інтенсивно руйнувала основи традиційного суспільства. Робила це настільки радикально й водночас ідейно завуальовано, що нерідко складно було відрізнити декларовані переміни прогресивного спрямування від методів «авторитарного високого модернізму» (Дж. Скот), з його потребою підганяти реальність під ідеологічну абстракцію, екстремізмом, жорстокістю. На цьому складному процесі позначався вплив притаманного селянству внутрішнього (латентного) світу. До його системних ознак належала екзекутивність (у поведінковій прак-

17 Там само. С. 227.

18 Гойченко Д. Красный апокалипсис : сквозь раскулачивание и голодомор. Мемуары свидетеля / наук. ред. : П. Г. Проценко. Київ : Вид-во «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2012. С. 145.

19 «Незручний клас» у модернізаційних проєктах. Форум (Граціозі А.). *Україна Модерна*. 2010. № 6(17). Безмежне село. С. 13.

тиці — екзекутивні кола), що разом із іншими ментальними феноменами визначали траєкторію існування та виживання українців як самотнього сільського соціуму в екстремальних умовах. Синтезовано вона «унормовувала» відносини з більшовиками, їхньою політикою. Загалом ментальність сільської людності на свій лад гармонізувала ці, здавалося б, несумісні явища. Зрештою, селяни ставали совєтськими людьми (колгоспниками), при цьому їхня «роздвоєна особистість» означала збереження тих незруйнованих більшовиками екзекутивних кіл, що давали змогу зберігати, а за сприятливих умов і розвивати українську ідентичність.

References:

1. «Nezruchnyi klas» u modernizatsiinykh proiektakh (2010). *Ukraina moderna (Bezmezhe selo)*. [«Inconvenient Class» in Modernization Projects. *Modern Ukraine (Boundless village)*]. Kyiv. 6, 9–44. [in Ukrainian].
2. Donchenko, O., Romanenko, Yu. (2001). Archetypy soetsialnoho zhyttia i polityka. (Hlybynni rehuliatyvy psychopolitychnoho povsiakdennia). [Archetypes of social life and politics (Deep regulations of psychopolitical everyday life)]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
3. Graziosi, A. (2004–2005). The Soviet 1931–1933 Famines and the Ukrainian Holodomor : Is a New Interpretation Possible, and What Would Its Consequences Be? *Harvard Ukrainian Studies*. 27, 1/4, 97–115. [in English].
4. Hoichenko, D. (2012). Krasnyy apokalipsis : skvoz raskulachivaniye i golodomor: memuaryi svidyetye-lya [Red apocalypse : through dekulakization and Holodomor: memoirs of a witness]. Kyiv : A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. [in Russian].
5. Istoriohrafia ukrainskoi etnomentalnosti (2021). V. B. Antonovych : istoriosofski narysy [Historiography of Ukrainian ethno-mentality: V. B. Antonovych: historiosophical essays]. Kyiv : Vyscha shkola. [in Ukrainian].
6. Radianska modernizatsiia [Soviet modernization]. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/embed/00095x-e805.docx.html> (data zvernennia : 12.03.2025). [in Ukrainian].
7. Stradnyky na svoii zemli (2013). Spohady Lidy Prysiashnyiuk riznykh rokiv [Sufferers in their own land. Memories of Lida Prysiashnyiuk from different years]. Cherkasy. Vertykal. [in Ukrainian].
8. Tradytiine suspilstva ta etapy yoho rozvytku. [Traditional society and stages of its development]. Retrieved from <https://studfile.net/preview/16481072/page:33/> (data zvernennia : 29.03.2025). [in Ukrainian].
9. Tymoshyk, M. (2017). Selo : 2. 2. Trudnyi shliakh vidmoskovlennia [Village : In 2 volumes. 2 : The difficult path of de-Moscowization]. Kyiv : Yaroslaviv Val. [in Ukrainian].
10. Vsetecka, J. (2021). Toward a Social History of the Holodomor and its Aftermath: Famine Survivor Testimonies in the Archive of the US Commission on the Ukraine Famine. *Ukraina Moderna*. 30–31, 59–79. [in English].
11. Weber, M. (2018). Protestantka etyka i dukh kapitalizmu. [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism]. Kyiv : Osnovu [in Ukrainian].
12. Wilson, A. (2004). Ukraintsy : nespodivana natsiia. [The Ukrainians : Unexpected Nation]. Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 22.04.2025.

Схвалено до друку / Accepted: 02.06.2025.